

Varga Papi László *Vers a falon*

A kilencvenéves héber költő Cvi Meir Steinmetz

A szegedi új zsinagóga több mint százéves épületébe, „a földkerekségen szétszórt Izraelnek legragyogóbb eme szentélyébe”¹ lépve a látogató szemébe tűnik az a megrendítő költemény, amelynek szerzőjéről – egy *másik* emlékerszöveg alkotójának személyével összefűzve – immár legendát szőtt az emlékezet. A héber–magyar versről Szegeden az a hír járta, hogy egy fiatal lánytól származik, aki a deportálásból megtérve ily módon emlékezett meg társairól. A gimnazista lány, aki egykor a *másik*, szintén az előcsarnokban, de az egyik fekete márvány szarkofágon olvasható, pályázatnyertes költeményt írta: dr. Gergely Judith debreceni professzor asszony.

Akinek a nevét évtizedekig elfeledték, Steinmetz Herman, egyike a magyarországi héber költészet alkotóinak. A költő nyomára *Raj Tamás* információját követve, szellemi kalandregénybe illő módon jutott e sorok írója (V. P. L.: Mire gondolsz előtte állva? *Szeged*, 2001. február, 13–19. o.). Ezelőtt kilencven esztendővel a Kárpátoknak a kelt falusi kenyér alakját idéző koszorújából olyan életsors indult útjára, amely fordulataival és megpróbáltatásaival megszegyeníti a legdivatosabb kalandregényeket. Életútja a hegyi patakok, tiszta vizű havasi erek vidékéről az óceánon túlra, Brooklynig vezetett. A tevékeny és alkotó életút egyik gyümölcse az a költemény, amelynek hatása alól az olvasó, hallgató aligha képes kivonni magát.

A költő, Steinmetz Herman az egykori Máramaros vármegyéből, Bruszturáról származik. A falucska (ma Lopuhov) Királymezőtől északra található, ez volt a Tereszulka patak völgyében az utolsó lakott helység az ezeréves határ előtt. 1930-ban a falu 2086 fő lakosából 317 volt ortodox zsidó.² A közéjük tartozó költő világháborús menekülteként Budapesten született 1915. március 20-án. Steinmetz Herman a II. József király által elrendelt német polgári néven kívül természetesen zsidó nevet is kapott: Cvi Meir

ben Slomo. Nagy létszámú, ortodox zsidó családba született. Anyai családja legalább öt generáción keresztül a történelmi Magyarország Máramaros vármegyéjében élt. Édesapja, Slomo Dov Steinmetz fakereskedő, talmid hákhám volt, az emberek tisztelték őszinteségéért is. Anyja, akit intelligens asszonyként ismertek, a második világháborúig vegyeskereskedést tartott fenn. A családban a jiddis anyanyelven kívül beszélték a magyar, ukrán, német nyelvet is. A család az első világháború után visszatért Bruszturára, a szülők a költő fiú mellett hét lányt neveltek fel.

Steinmetz Herman költői tehetsége nyolcéves korában nyilvánult meg először. A kezdet nem mondható teljesen sikeresnek: születésének hónapjáról, niszánról írott kis esszéjét nagyapja tűzbe vetette. A gyermeket a jól képzett galíciai menekült, Joszele Wilner tanította 12 éves koráig a héberre, a bibliára és a Talmudra. Mestere németre is oktatta, a tanítás nyelve a jiddis és a héber volt. Húszévesen került jesivába, a katonai behívó elől városról városra járván több iskolából is dicsérő elbocsátó levelet kapott tanítóitól. Halmiban Jáákov Sálom Klein rabbi, Galántán J’oshua Buxbaum rabbi tanította. Itt kezdett írogatni. 22 éves korában Pozsonyba ment, az ottani világhírű jesivába, de beiratkozott a német gimnáziumba is. 25 éves koráig jiddis, majd pozsonyi német gimnáziumi magántanulói tanulmányai után irodalmi német nyelven írta szépirodalmi műveit.

Trianont követően az 1939. évi márciusi határváltozások következtében vált a költő ismét magyarországi lakossá. A döntő többségében ruszinok lakta Kárpátalját a magyar hadsereg azután foglalta vissza, hogy a hitleri terjeszkedés eredményeként önálló lett Szlovákia, s Németországhoz került a Cseh–Morva Protektorátus. Szemléletes véletlen, hogy Steinmetz Herman későbbi kiváló fordítója, Gyárfás Endre szintén a hitleri terjeszkedés miatt tért vissza

Magyarországra az ellenkező irányból: 1938-ban az Anschlusst követően nem kívánt tovább Ausztriában élni.

Steinmetz „visszacsatoltatása” után üzleti tevékenységből élt Budapesten, emellett német nyelvű verseket és jiddis nyelvű cikkeket írt. Itt történt, hogy reb Lipschitz szombat délutáni Tóra-magyarázatai során felfigyelt a szigorúan vallásos és tehetséges fiatalemberre, s felhívta a figyelmét Debrecen egyik legtekintélyesebb ortodox személyiségének férjhez menendő lányára.

1940. június 28-án (szíván 22-én) Steinmetz Herman feleségül vette a tüneményes szépségű Eisenberg Dórárt. Házassága révén Debrecenben telepedett le. Itt tanult meg igazán jól magyarul – a feleségétől.³ Egymás között ma is, több mint 60 év után, idegen környezetben is magyarul beszélnek.

A költő itt és ekkor került kapcsolatba Kardos Lászlóval (Debrecen, 1898 – Budapest, 1987), aki 1922 szeptemberétől a Debreceni Zsidó Gimnázium tanára, majd 1927-től a Zsidó Diákinternátus igazgatója volt. Kardos a harmincas években angol, francia, héber nyelvtanfolyamokat szervezett, s miközben maga is elismert műfordítónak vált, valóságos műfordítóirodalmár műhely szerveződött körülötte.⁴ Steinmetz Debrecenben kezdett héberül verselni, s vette fel héber nevét mint irodalmi nevet.

Ben S'lomo modern tájékozottságú fiatalemberként Debrecenben is a hászid életforma híve, öltözködésében is kifejezője és népszerűsítője maradt. A szigorúan ortodox hászid életmódot folytató Steinmetz vallási szempontból nem tartozhatott a debreceni zsidó irodalmárok vagy a *status quo ante* felekezeti dr. Weisz Pál főrabbi körébe, ám irodalmi munkásságára hatást gyakorolt a debreceni zsidó kulturális gócpont. A kapcsolat kölcsönösen gyümölcsöző lehetett, hiszen Kardos László *Héber költők antológiájának* előszavában megemlékezett a jeles hebraista nyújtotta fordítói segítségről.⁵ A tehetséges fiatalember nem érte be a fordítói munkákkal, 1942-ben jelentette meg *G'zarim* (Hidak) című héber verseskötetét Debrecenben.

Az 1784-től számított újkori héber költészetnek Ben S'lomo előtt is voltak magyarországi művelői⁶, de Patai József (Gyöngyöspata, 1882 – Tel-Aviv, 1953) és Hameiri Avigdor (Ódávidháza, 1890 – Tel-Aviv, 1970) kivételével nem tudtak maguknak jelentős elismertséget szerezni. Ben S'lomónak nem ők, hanem Hajim Nah-

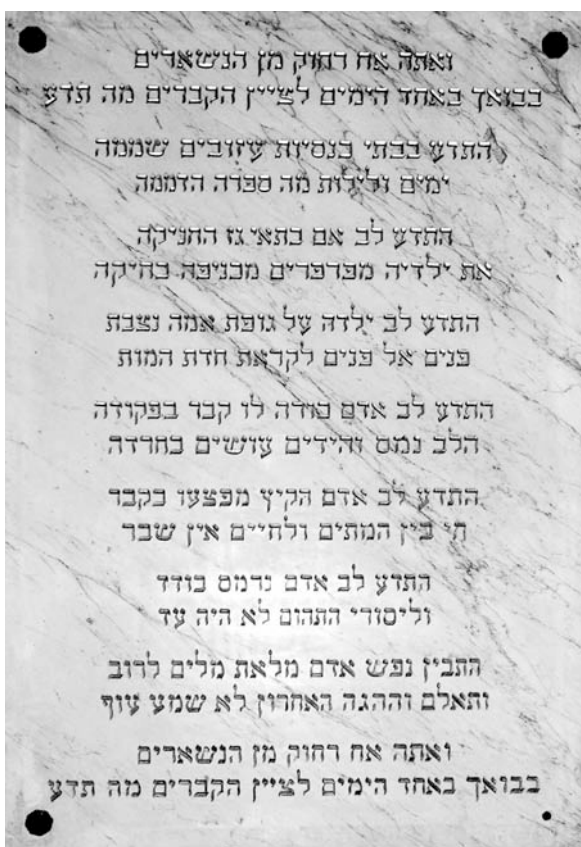

Ben S'lomo

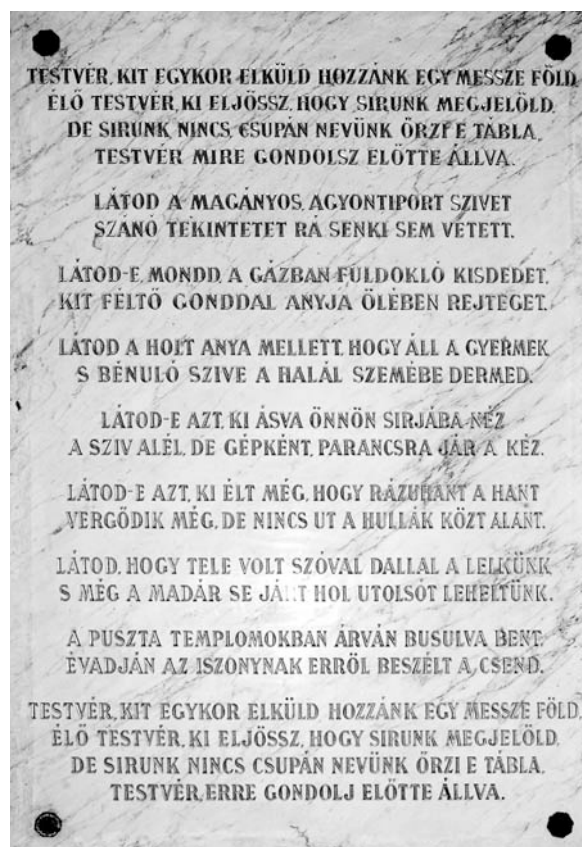
man Bialik (Redi, 1873 – Bécs, 1934), a modern héber költészet legnagyobb hatású alakja adott példát akkor, midőn költői alkatától idegen, de a történelem által rákényszerített témához kellett nyúlania.

Bialik héber költő. Nyomában egész költői iskola támadt, melynek poézise zsidóbb a régi spanyol iskolának és utódainak költészeténél.⁷ Az 1873-ban az oroszországi Volhíniában született Bialik már fiatalon kirobbanó tehetséggel verselt jiddisül. Érett költőként azonban – ebben Ben S'lomo is követte őt – a hébert használta, annak mesterévé vált.

Különleges jelenség, s egyáltalán nem gyakori a világirodalomban, hogy a huszadik század első felében a héber költők nem voltak héber anyanyelvűek. Nem beszéltek héberül mindennapi életükben, és így nem is tudták a Biblia segítségével mélyebb érzéseiket jól kifejezni.⁸ Egy elemzőjének, a tudós Moskovics Mihály-nak a hasonlata szerint „a Bialik előtti költők a Biblia mezejéről zöld ágakat és színes virágokat szakítottak le és azokkal díszítették költészetük hajlékát. Bialik azonban a Biblia melegágyából

Ben S'lomo héber verse
a szegedi Mártírok Emlékcsarnokában

A vers magyar fordítása az Emlékcsarnok keleti falán.
Fordította: Gáspár Endre

átültette a maga talajába, gondozta és ápolta ezeket a növényeket, míg végül szép zöldellő kertté varázsolta” poézisét.⁹

Bialikot biblikus nyelvezete, pátosza, tehetősége és küldetéstudata jelölte ki arra a vezető szerepre, amely a próféták jelentőségéhez hasonlítható. Amint megtalálta az e szerephez illő témáját, akkor alkotott nagyot.¹⁰

Még Oroszországban, az 1903-as rendkívül véres kisinyovi pogrom után írta meg elégiáját, amelyet a cári cenzúra miatt először *Nemirovi látomás* címen közölt. Ennek az egész versnek a kerete egy prófétai vízió. Égi hatalom szólítja fel a költőt, hasonlóan Jesájához (Ézsaiáshoz): „Menj az öldöklések városába”, aki e földöntúli vezetés irányításával sorban keresi fel a tragédiák színhelyeit,¹¹ hogy hangot és hírt adjon, figyelmet keltsen és figyelmeztessen.

Ben S'lomo is erre a költői útra lépett akkor, amikor a Magyarországon élt külföldi zsidókat elérte el a népiirtás pusztító dühe. 1941 augusztusában mintegy 16–18 ezer, hazánkból kiutasított és elhurcolt embert öltek meg német

és ukrán fegyveresek Kamenyec-Podolszokban. A kamenyec-podolszki előholokauszt kiváltotta megrendülésből tört fel Ben S'lomo profetikus erejű költeménye, *A nemirovi gyűlés*, amelynek témája és hangvétele jelentősen különbözött az ő addigi, finom árnyalatokat megjelenítő költői világától. Ez az a poéma, amelyben a Bialik írta *A harag dalainak* visszhangjaként a zsidó sors erőteljesebb hangot csalt a költő ajkaira.¹²

Maga a cím, *A nemirovi gyűlés* látszólag az 1648. évi ukrajnai pogromot jelölte tárgyául, akárcsak Bialik elégiája az 1903-as kisinyovi pogromról szólván. A címbéli megfelelés egyértelművé tette a költői szándékot: megemlékezni arról, ami megtörtént, gyászolni azt, ami történik, és figyelmeztetni arra, ami megtörténhet.

Ben S'lomo 1942-ben héberül írott balladája dr. Weisz Pál nyersfordítása alapján Kardos László átköltésében szólalt meg magyarul. *A Félelem* címmel ugyancsak ismerték és szavalták ezt a költeményt a vészkorszak után, cionista fiatalok körében.¹³

A vershelyzet, amelyből a képek sodró erejű, fokozódó áramlással elősorjáznak, a véres kozák-pogrom utáni néma, mozdulatlan vidék, ahol árnyak, alakok sejlenek, kik nem mozdulnak már, s hangjuk sem hallani. Ezért érkezik valahonnan, a megfoghatatlanból a kérdés, amelyre az egész költemény épül:

*A falvak közt, bozontos hegy tövén
egy halom kuporog,
erről az őbozót, amarról
a folyam mentén egy út kanyarog.
Ha jó az est, s a vándorok se járnak
s a zúgó hab s a parti csendes árnyak
összebékülnek szelíden,
az erdő szélén s a lány domb-íven
figurák balk csoportja suttog.
Ott ülnek körbe,
mind oly feszes és furcsa-görbe
oly merevek s a ferde pózbul
egyik se mozdul,
szavuk darabos és süket,
csengésüket
nem hallani,
valami tompa, valami
vontatott panasz jajja lebben:
„Kit küldjünk hát?
Ki menjen helyettünk, ki menjen?”*

Sorra jelentkeznek és ajánlkoznak bosszúra a vér, a víz, az éhség, a járvány, a fagy, a halál. A kín és a szenvedés eszközei. Mindet túlszárnyalja a félelem.¹⁴ Ő jelentkezik:

*„Velük voltam a szörnyű éjjelen.
Ó, engem küldjétek!
Hadd rázza meg a Földet A FÉLELEM!”*

A kérdés, amely a rettentő sereglést elindította – Jesáját (Ézsaiást) idézi:

„S hallám az Úrnak szavát, a ki ezt mondja vala: Kit küldjek el és ki megyen el nekünk?¹⁵ Én pedig mondek: Ímhol vagyok én, küldj el engemet!” (6,8)

Eleven parázssal az ajkán, mely tisztává tette a feladatára, vállalta önként a küldetést a próféta. Bialik után Ben S'lomo sem habozott a próféták nyomába lépni. Ézsaiást idézve saját prófétálása kudarcával is számolt. Tudta, hogy nem sokára „a városok pusztán állanak lakos nélkül, és a házak emberek nélkül, s a föld is pusztá lesz; És az Úr az embert messze elveti, s nagy pusztaság lesz a földön” (6,11–12).

Eisenberg Dóra, a költő felesége

A világegés kiszélesedett, soha nem látott méretűvé vált. A világháborút követően Kardos László fordításában jelent meg magyarul az a Ben S'lomo-vers, amely *Ha eljössz...* címmel, s Kamenyec-Podolszkit megnevező alcímmel a vészorszak gyászát jelenítette meg.¹⁶ Ez a költemény *A nemirovi gyűlés*-nél tömörebb, líraibb, a költő egyéniségéhez hűségesebb hangon szólalt meg, de ismét kérdezett.

Ha eljössz...

1941. A kamenyec-podolszki német mészárlás emlékére.

*S ha eljössz egykoron, testvérünk, messzeföldi,
Ki életben maradtál, sírunkat megjelölni,
Mit látsz?
Látod-e dúlt szívét az elkínzott anyának,
Ki halni rettegett és gyermekére támadt,
Látod-e?*

*Látod, a holt anya mellett hogy állt a gyermek,
S bénuló szíve a Halál szemébe dermedt,
Látod-e?*

*Látod-e azt a szívet, amely magában, árván
Típródot, s senkise látta a kín, bomllyán,
Látod-e?*

Brusztura (Kárpátalja). ahol a költő gyermekéveit töltötte

A Steinmetz-lányok már Bécsben 1948 után

*Látod-e azt, ki önnön sírját parancsra ásta,
Mozgott a kéz, de halkult a szíve dobbanása,
Látod-e?*

*Látod, ki még lebelt a hullák közt alul –
S hiába vert a szív, a bús remény fakult,
Látod-e?*

*Látod, hogy tele volt szóval, dallal a lelkünk,
S még a madár se járt, hol utolsót lebeltünk,
Látod-e?*

*Ha eljössz egykoron, testvériünk, messzeföldi,
Ki életben maradtál, sírunkat megjelölni,
Mit látsz?*

A túlélőt kérdezi a nyolcszor két sor. A két keret-versszak közé azonos kérdésekkel illeszkedő képek idézik fel a történeteket, s provokálják a túlélő állásfoglalását.

A túlélő, az életben maradt: zsidó ember. Ő tehet eleget a megemlékezés kötelezettségének: a sír megjelölés zsidó hagyományának. A zsidók ősidők óta köveket helyeznek a sírra, mintegy *megjelölvén* azt, ellentétben a sírhalmot *díszítő*, oda virágot helyező keresztény szokással. Holtnak holtat – a zsidó szólás a Szentföldet idézi. Arrafelé nem lehetett mélyen ásott sírba tenni a halottakat, a vékony, köves talaj nem alkalmas reá, s az éghajlati sajátosságok miatti gyors bomlás sem enged mély sír készítésére elég időt. A holttesteket kis kőhalmok, apró piramisok védtek a kóborló állatok kártevésaitól. A sírra helyezett kövekkel az utolsó utáni szolgálatot tették a túlélők az elhunytak: testi maradványait emlékezetével együtt őrizték meg.

A Kardos László által készített fordítás belső hat versszak majdnem minden sorában a halál pillanatait látatja a túlélővel. Bialiknál a pókok maradtak szemtanúnak, ők mesélnek majd „*Mesét fűrészekről, mik nyakakon mentek keresztül, / S mesét csecsemőről, kit leszúrt anyja mellett / Alva találtak, s szájában a véres hideg mellett.*” Ben S'lomo az áldozatok hangján szólalt meg, a szentek és tiszták – *Kedovim U Tehorim*¹⁷ – szólítanak meg bennünket általa.

A tömeggyilkosságot felidéző utolsó kép értéktartalmat, a szót, a dalt, a költészet eszközeit állítja szembe a méltatlan halállal.

A keret-versszakok utalása világosan jelzi, hogy a tömegsír földrajzilag is távol, „ahol a madár se járt” – lelhető fel. De megtalálható, ha a távolban, ha Ukrajnában is, ide eljuthat majd a messzeföldi életben maradt, a testvér.

Az új zsinagóga előcsarnokába a Gáspár Endre (Debrecen, 1897 – Budapest, 1955) által átdolgozott fordítás került. A változtatások betűszám szerint csekélyek, hatásuk azonban a költemény líraiságának kiemelésében, továbbá egy nem lényegtelen szemléleti átalakulásban nyilvánul meg.

*Testvér, kit egykor elküld bozzánk egy messze föld,
Élő testvér, ki eljössz, hogy sírunk megjelöld,
De sírunk nincs, csupán neviünk őrzi e tábla,
Testvér, mire gondolsz előtte állva.*

*Látod a magányos, agyontiport szívet,
Szánó tekintetet rá senki sem vetett.*

*Látod-e, mondd, a gázban fuldokló kiödedet,
Két féltő gonddal anyja ölében rejteget.*

*Látod a bolt anyja mellett hogy áll a gyermek,
S bénuló szíve a halál szemébe dermed.*

*Látod-e azt, ki ásva önnön sírjába néz
A sírv alél, de gépként, parancsra jár a kéz.*

*Látod-e azt, ki élt még, hogy rázúbant a hant
Vergődik még, de nincs út a hullák közt alant.*

*Látod, hogy tele volt szóval, dallal a lelkünk
S még a madár se járt, hol utolót lebeltünk.*

*A puszta templomokban árván búsulva bent
Évadján az iszonynak erről beszél a csend.*

*Testvér, kit egykor elküld hozzánk egy messze föld,
Élő testvér, ki eljössz, hogy sírunk megjelöld,
De sírunk nincs, csupán nevünk őrzi e tábla,
Testvér, erre gondolj előtte állva.*

A megszólítás: *Testvér* – nem kapott birtokos személyragot. A szöveg kinyílik minden ember számára. Így nem csak a túlélő zsidókhöz szól a költemény. Nem csupán az üldözöttek hozzátartozóié a gyász.

„*Testvér, kit egykor elküld hozzánk egy messze föld*” – nem annak az embernek szól, aki keresi a megemlékezés helyét, hanem annak, aki elküldetett, bármilyen messziről. Nem tudható pontosan, ki az elküldő. Ahogy Bialik *Nemirovi látomása* vagy Ben S'lomo *A nemirovi gyűlése* felütésében, úgy valójában itt sincs megnevezve. *Talán nem illő kiejteni a nevét...*

Mindenki, aki eljön, részt vállalhat a gyászból, hiszen minden egyes versolvasó maga szólíttatik fel belső válaszdadásra, az immár a szakaszok elejére helyezett *Látod-e?* kérdésekkel. A kérdést követő képek ily módon nagyobb súlyt kapnak, a kérdések nem rántják vissza az általuk keltett érzelmek hatása alól a vershelyzet jelenébe azt, akitől a felidézett valóságélemek közvetlen hatásként személyes állásfoglalás várható.

A tragédia képeinek kérdés formájában történő közvetítése szabadon válaszoló, autonóm embert feltételez. A szöveg nem írja elő, mit kell, mit kellene érezni, nem határozza meg a részvét vagy az állásfoglalás szavait. Nem használja a társadalmi érintkezésben megszokott, közeledést könnyítő automatizmusokat, ezzel elutasítja a közhelyekkel történő reagálást. Az autonóm erkölcsi lényt aktivizálja.

Ben S'lomo kérdéseire a választ a belülről vezérelt, a totalitarizmus által birtokba nem vett

emberi személyiség keresheti és lelheti fel magában. Minél inkább ilyenek maradunk, vagy ilyené építjük magunkat, annál kevésbé lesz esélye az ordas eszmék bármelyikének „államosítani” vagy csak „elbirkásítani”, elszigetelt egyénekből álló, jól vezényelhető tömeggé változtatni bennünket.

Vajon lehetséges-e ezt a tragédiát felfogni, belőle részt vállalni annak az embernek, aki egyébként nem keresné fel a szegedi őskert zsidó sírhelyeit, aki nem szokott követ, kavicsot helyezni a hantra, aki nem a mártírok névsorában keresi véreit, felmenőit, szeretteit?

A költemény nem a lehetetlenre szólít. Nem kíván hangos feleletet. A kifejezés, a nyelv lehetetlenségének kihívását Kertész Imre vállalta fel. Bennünket csupán *személyes belső válaszdadásra* készítet a vers, halk, őszinte megrendülésre.

A költemény megrázó ereje abból fakad, hogy csupán felidéz és kérdez. Gyöngéden felidézi az elhurcolt ember végtelen magányát a végtelen gonosszal szemben. Az anya és gyermek egymáshoz kapcsolódó teste és tekintete örök bensőségségének lerombolása után a nagyüzemi halál cinizmusa néz a saját sírját megásó emberre. A tömegsírbán élve maradott, aki legfeljebb a szent golyót¹⁸ remélheti, egyszerű üzembazar volna, már ha életben maradna végül.¹⁹

A keretes szerkezet megmaradt, ám a keretversszakok kibővültek: „*Sírunk nincs, csupán nevünk őrzi e tábla,*” mondja ez a szöveg 1944, Auschwitz kéményei után.

A halál beláthatatlan és elfogadhatatlan tényével nem a sírnál, nem a temetőben szembe-sülünk, nem is a tragédia helyszínén, hanem egy véletlenszerű helyen, amely bárhol lehetne a vi-

1952-től a Steinmetz-család Amerikában élt

lágban, ahol értik a költeményt. A műremek szegedi új zsinagóga falán elhelyezve a vers kiemeli a teremtés művét folytatni rendelt alkotó ember és az európai kultúrát tagadó pusztítás közötti ellentétet.

A vészkorszak mártírjairól való közös megemlékezésre tévész hónap 27-ét – a polgári időszámítás szerint december 31-ét – általános böjttel egybekötött gyásznappá nyilvánították 1945-ben. A későbbiekre vonatkozóan 1945. december 12-én a Pesti Rabbiság gyásznappak jelölte meg az 1944. március 19-ének megfelelő zsinagógai naptári napot, ádár hó 24-ét.²⁰

Szegeden 1946-ban újra megalakult a Szentegylet, amelynek feladata a temetkezés, az utolsó, hálára számot nem tartó szolgálat elvégzése. Gyűjtést indítottak a mártírok emlékművének elkészítésére, a jelképes sírok felállítására.²¹

A *Mártírok Emlécsarnokának* felavatására 1947. szeptember 21-én, az újév és az engesztelõnap közötti vasárnap került sor.²² Ugyanezen a napon helyezték el Ben S'lomo héber versét, valamint ennek Kardos László nyomán Gáspár Endre által készített magyar fordítását is az Emlécsarnok keleti falán. A költeményről sem az *Új Élet* című országos érdeklõ zsidó periodika, sem a szegedi napilapok nem tettek említést. Ekkori elhelyezésének bizonyítékául az avatóünnep meghívójának szövege szolgál,²³ amely – cím nélkül, ahogyan a falra felkerült – Ben S'lomo költeményét is tartalmazza. Maga a költõ is, aki az avatóünnepre feleségével érkezett, ebbõl a meghívóból értesült arról, hogy versét Szegeden márványba vészték.²⁴

Steinmetz Hermant már az avató ünnepség elõtt, március 28-án egyhangúlag tagjai sorába

Az új generáció

Unokával a tengerparton

fogadta a Magyar PEN Club. Ősszel még Szegeden járt, ám hamarosan családjával együtt búcsút mondott a fordulat évét megélõ, a baloldali diktatúrába forduló Magyarországnak. Ben S'lomo, akinek eszmélése óta vallott és életútja munkássága által igazolt célja volt a zsidóság hagyományainak, eszményeinek és vallási elõírásainak töretlen megõrzése és gyakorlása, és mindezeknek a modern európai mûveltség légkörében, azzal együtt történõ megélése, 1948-ban családjával együtt Ausztriába távozott.

Bécsben újságot szerkesztett, a *Stimme Israels* – *Kol Jisráél*t, gyermekeit zsidó iskolába járatta. Bécsben két verseskötete jelent meg: *Mul háthom* (A mélységgel szemben), 1951, *N'tiv* (Ösvény), 1952.²⁵

Ben S'lomo 1952 óta, immár több mint fél évszázada az Egyesült Államokban él. Az Újvilágban kezdetben tanított, majd ingatlanügyekkel foglalkozva sikeres üzletemberré vált. Családjával szeretettel övezi a páttriárka korú mestert, aki 2005 márciusában tölti be 90. életévét.

Személy szerint sohasem tért vissza Magyarországra: azok közé tartozik, akikben a vészkorszak tragédiája elszakította a hûtlen hazához vonzó kötelékeket. Azonban unokájával, Batshevával és az õ férjével, Oberlander Baruch rabbival, aki makai eredetű, egy kicsit mégis visszatért Magyarországra.

Izraelben öt alkalommal adták ki költeményeit. 1980-ban válogatott verseit az Oktatási Minisztérium adta közre, 1997-ben életműve három kötetben látott napvilágot. Költészete Izraelben a nemzeti irodalom megbecsült részét képezi.

Ben S'lomo és felesége 1947-es szegedi látogatásukra mindmáig emlékeznek: nem annyira az ünnepségre – amelyre késve érkeztek –, hanem a szó szerint felejthetetlen halászlére. Errõl Szegedre küldött levelük tanúskodik.

Az idős Steinmetz Herman.

Életműve három kötetben jelent meg 1997-ben Izraelben

A szegedi új zsinagógában márványba vésett, Gyárfás Endre jóvoltából szép magyarságú költemény sok ezer látogatót szólított meg, készített gondolkodásra, tisztító elmélkedésre. Ettől az élménytől indítva köszöntjük a költőt 90. születésnapja alkalmából.

Steinmetz Herman negyvenes évekbeli fényképét maga küldte el a szerzőnek. Más, korabeli felvételek Oberlander Baruch szívességéből valók. A héber és magyar verset a Mártírok Emlékcarnokában Veréb Simon fényképezte.

JEGYZETEK

¹ Löw Immanuel: *Kétszáz beszéd*. I. kötet. Szeged, 1939, Szegedi Zsidó Hitközség, 212. o.

² *Sefer Máramaros*. Szerk. Y. Josef Cohen és S. Y. Gross. Tel-Aviv, 1983.

³ A legteljesebb élet- és pályarajz, bibliográfiával: Borsányi Schmidt Ferenc: Debrecenből a héber költők parnasszusára. *Remény*, 2. évf. 5. szám, 1999. november–december, 45–52. o.

⁴ Halmos Sándor: Száz éve született Kardos László. *Múlt és Jövő*, 1998. 4. szám, 118–119. o.

⁵ Kardos László: *Héber költők antológiája*. 2. kiadás, Budapest, 1947, 7. o.

⁶ Patai József: *Héber költők I–V*. 2. kiadás, Budapest, [é. n.], Múlt és Jövő – kötetekben számosan szerepelnek, így Braun Elemer, Holder József, Bacher Simon, Bergel József, Molnár Ármin.

⁷ Patai József: *Héber költők II. (Bevezetés)*. Budapest, 1912, IMIT, 66. o.

⁸ Moskovics Mihály: *A Biblia Bialik költészetében – a barag dalai és a Bét Hamdrás dalok alapján. Bölcsészdoktori értekezés*. Budapest, 1943, a szerző kiadása, 111 o., 15. o.

⁹ Moskovics: i. m. 15. o.

¹⁰ Moskovics: i. m. 91. o.

¹¹ Moskovics: i. m. 35. o.

¹² Widdler Salamon: Ben S'lomo: G'sarim (Versek). *Libanon*, VII. évfolyam IV. szám, 126–127. o.

¹³ Chava Baruch közlése.

¹⁴ Scheiber Sándor: Egy Magyarországról indult héber költő. *Nagyvilág*, 1980. 10. szám, 1561. o.

¹⁵ Benoschofsky Imre fordítása szerint: Ki megy el értünk? In: *Zsidóágunk tanítváai*. Budapest, 1997, Makkabi, 29–30. o., az 1941-es kiadás reprintje.

¹⁶ *Új Élet*, 1945. december 14., 6. o.

¹⁷ Az imákban a hatmillió mártír megszólítása.

¹⁸ Jerzy Putrament: *Szent golyó* (Swita kulo). Ford. Bába Mihály. In: Kerényi Grácia (szerk.): *Mai lengyel elbeszélők*. Budapest, 1965, Európa Kiadó, 622 o.; 231–247. o.

¹⁹ Jean Améry idézi Kertész Imre: *A száműzött nyelv*. In: Kovács Mónika (szerk.): *Holokausztoktatás és autonómiára nevelés*. Budapest, 2001, Hannah Arendt Egyesület, 12. o.

²⁰ *Új Élet*, 1945. november 18., 1. o., december 18., 1. o.

²¹ A szegedi szentegylet tagavató díszközgyűlése. *Új Élet*, 1946. október 31. 10. o.; A szegedi Szentegylet emlékműve. *Új Élet*, 1947. január 16. 10. o. (*Szegedi Napló*, 1947. szeptember 20. 3. o.)

²² Az emlékünnepp meghatározásáról: Rekvim a szegedi zsidótemplomban 2000 halott emlékére. *Hétfői Újság*, 1947. szeptember 22., 1. o. Délelőtt helyezték el a zsinagóga előcsarnokának két oldalán, négy méter magas márványablakon az áldozatok névsorát. Az emlékmű Fenyő Lajos művészettanácsos tervei szerint épült. (Felavatták a szegedi deportáltak emlékművét. *Szegedi Napló*, 1947. szeptember 22. 2. o.; *Délmagyarország*, 1947. szeptember 23. 2. o.) Az emléktáblák márványát a fasiszta olasz kormány küldte a második világháború alatt Szeged városának, Mussolini szobrát tervezték belőle kifaragtatni. (Zsadányi Oszkár: Tizenöt ezren látogatták a szegedi zsinagóga hangversenyeit. *Új Élet*, XXIII. évfolyam 18. szám, 1968. szeptember 15. 7. o.)

²³ Másolatát Baruch Oberlander rabbi szívességéből kaptam meg.

²⁴ Steinmetz Herman (alias Ben S'lomo, C'vi Jáir, Hirschman) levele 2001. I. 20-án.

²⁵ Borsányi Schmidt Ferenc: i. m. 50. o.